

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Бичкова Т.С.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

ЕТНОГРАФІЧНІ ПРАЦІ КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Комуникативна поведінка будь-якого народу містить у собі як вербальний, так і невербальний складники. За визначенням І. Стерніна та Ю. Прохорова, невербальна комуникативна поведінка – це сукупність норм і традицій, які регламентують вимоги до невербальних сигналів, використовуваних у процесі спілкування, норми і традиції використання мимовільно виражених симптомів станів і ставлення до співрозмовника, а також сукупність комуникативно значимих соціальних символів, характерних для певного соціуму [4, с. 43].

Одним із багатьох джерел дослідження комуникативної поведінки є етнографічні праці, що детально описують культуру і побут народу загалом і дозволяють виявити національну своєрідність невербальних засобів комунікації зокрема. Для такого аналізу ми обрали праці Р.-Ф. Кайндля «Гуцули» (1894), Р.-Ф. Кайндля та О. Манастирського «Русини на Буковині» (1889-1890) та «Буковина. Загальне краєзнавство», укладену крайовим жандармським командуванням (1899) – усі праці німецькою мовою.

Автори, досліджуючи традиційну етнокультуру українців Підкарпаття, зокрема Буковини (у працях – «русини») та карпатських українців (гуцулів), звернули увагу на кілька особливостей їх невербальної комуникативної поведінки, що реалізується в певних комуникативних ситуаціях. Так, наприклад, в Україні досить поширеними невербальними складниками ситуації встановлення комуникативного контакту (зокрема привітання) є обіймання, цілування та поклін до добре знайомих або шанованих людей. Використання цих елементів пов'язане з такою рисою українського національного характеру, як гостинність. Автори праці «Буковина. Загальне краєзнавство» (далі – «Буковина...») приділили значну увагу цьому аспекту, визначивши, що спосіб привітання у буковинських українців залежить від низки чинників, притаманних багатьом комуникативним ситуаціям, а саме: від часу, місця, вікових та інших особливостей співрозмовників, напр.: *«Якщо зустрічаються на вулиці два рівних господарі, то вони знімають головні убори і вітаються словами «Добрий день!» або «Добрий вечер!», подають один одному руки, причому де-не-де заведено, що вони цілують один одного в руку. Якщо хлопець або дівчина здоровкаються з літньою особою, особливо,*

якщо ті знаходяться один з одним в родинному зв'язку, то молодша особа цілує старшу в обидві сторони кисті руки. ... Якщо селянин хоче засвідчити комусь цілком особливу повагу або покору, то після поцілунку руки він торкається своїм чолом руки згаданої особи» [1, с. 106-107].

Окремо у праці зауважено про вітання із духовними особами: *«А священика кожен вітає подвійним цілунком руки і словами: «Чесний отець» [1, с. 107]. Дослідники невербального спілкування вважають, що цілування руки священика – не тільки традиційна вимога етикету, а й ритуальне, магічне дійство, за допомогою якого миряни прагнуть (хоч, можливо, і не усвідомлено) отримати частку Божої благодаті, якою, за вченням Церкви, наділений кожен священнослужитель.*

Крім того, в аналізованій праці досить детально, як на наш погляд, розглянуто особливості вітання в гостях: *«Під час відвідин гість чекає перед домом, поки хтось вийде і запросить його. Зайшовши у кімнату, вітаються відповідно до віку, а саме завжди спочатку здоровкаються з чоловіками і тільки після з жінками; старих завжди цілують у руку, а ті у відповідь цілують прибулого в чоло. Якщо гість із господарем майже ровесники, то вони протягають один одному руки і тоді цілують свої вказівні пальці, що має означати, що вони обидва поцілувалися» [1, с. 107]. Наведений уривок дає можливість стверджувати, що для українців ХІХ ст. у зазначеній комунікативній ситуації невербальна поведінка були обумовлена ще й гендерним чинником.*

Загалом, автори аналізованих праць зазначав, що серед простого народу чоловіки і жінки майже ніколи не перебували у рівноправних стосунках – жінка завжди мала підкорюватися чоловіку. А це, в свою чергу, відбивалося і на невербальній комунікації. Так, Р. Кайндль, пишучи про гуцулів, зауважував, що *«як тільки молодята вийшли з церкви, молодий тричі погладжує молоду батогом, на знак, що він став тепер її господарем» [2, с. 24]. Подібне знаходимо й у праці «Русини на Буковині»: «А молодий тричі б'є молоду палицею по спині, де прив'язана подушка, на знак своєї влади над нею» [3, с. 63]. Підлегле становище жінки виявляється і в проксемічних особливостях, напр.: «Коли чоловік і жінка йдуть однією дорогою, то, як правило, вона відстає від нього щонайменше на один крок» [2, с. 27]. Автори праці «Буковина...» теж говорять про те, що коли подружжя разом виходить з дому, їх ніколи не бачать поряд – *«чоловік завжди йде попереду, а дружина на 3-5 кроків позаду нього» [1, с. 139]; «...Верхового коня, звичайно, використовує чоловік, у той час, як жінка йде поруч пішки. При вході в будь-який дім чоловік йде завжди попереду» [2, с. 27]. Остання ситуація більш уточнена в «Буковині...»: «Якщо чоловік і дружина навідуються в гості разом, то остання мусить чекати біля порога до тих пір, поки чоловік не закінчив всіх вітати і не всівся; тільки після цього вона може увійти і здоровкатися із присутніми у тому ж порядку» [1, с. 107].**

Як ми вже зазначали, гостинність – одна з основних рис українського менталітету. На це звертають особливу увагу й автори етнографічних праць ХІХ ст. Так, для розуміння саме невербального складника гуцульської

гостинності дуже цінними є спостереження Р. Кайндля: *«До сім'ї гуцул зараховує якоюсь мірою і свого гостя. У гостинності справжній гуцул майже не знає меж: він ділить усе зі своїм гостем... Видатних гостей він вітає хлібом-сіллю на знак особливої поваги. Гостювання часто триває багато днів підряд; гостинці даруються і приймаються. Коли гість покидає дім, домочадці привітно проводжають його. Якщо це не відбувається, то подекуди означає, що хотіли б, щоб гість невдовзі знову прийшов»* [2, с. 34]. Для підтвердження своїх слів дослідник наводить уривок з листа подорожнього: *«...Про гуцульську гостинність ви, напевно, вже багато чули, але справжнє поняття про неї отримуєте тільки тоді, коли ви самі на собі відчуєте її. ... Домашні як сердечно зустріли нас, так відпустили; дві жінки відправили нас аж поза сусідські паркани і вказали ближчу дорогу. Потиском руки ми попрощалися з нашими провідницями...»* [2, с. 34-35].

Аналізований матеріал також засвідчив, що в комунікативних ситуаціях невербальні засоби часто вживаються не ізольовано один від одного, а поєднуються в різних комбінаціях, вносячи таким чином нові смислові відтінки, напр.: *«Якщо все ж мова йде про надто ризиковану або дуже важливу для нього справу, то часто буває, що він стає на коліна, хреститься багато разів, проказує велику кількість клятв, при цьому з вказівних пальців правої і лівої руки складає хрест і цілує його»* [1, с. 106].

Крім того, в деяких ситуаціях невербальні засоби виконують специфічні, часом не властиві їм функції. Напр.: *«Усні купівлі укладаються символічно ударом руки; продавець і купець подають один одному руку, а третій присутній як свідок легким ударом розділяє її»* [2, с. 57]. Або, наприклад, під час сватання: *«Тоді хлопець ставить на стіл повну пляшку горілки, наливає повну чарчину і випиває за здоров'я дівчини. Якщо вона потім візьме знову наповнену чарку і вип'є горілку, то це значить, що сватання прийнято. Далі воно скріплюється поцілунками і не потрібно, щоб спершу відбулися формальні заручини»* [2, с. 21].

Отже, етнографічні праці XIX ст. досить активно фіксують невербальні засоби спілкування у різних комунікативних ситуаціях. А залучення цих джерел у дослідження комунікативної поведінки в подальшому дозволить якнайповніше виявити національно-культурну специфіку невербальної комунікативної поведінки українців у зазначений період.

Список використаних джерел:

1. Буковина. Загальне краєзнавство: Die Bukowina / Ред., передмова В. М. Ботушанський; Наук.ред. О. М. Масан; Пер. Ф. С. Андрієць, А. Т. Квасецький; Науково-дослідний Центр буковинознавства при ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 487 с.
2. Кайндль Р. Ф. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази / Р. Ф. Кайндль; пер. з нім. З. Пенюк / наук. ред., післямова О. Масана. – 2-е вид., випр. і доп. – Чернівці: Молодий буковинець, 2003. – 200 с.
3. Кайндль Р. Ф. Русини на Буковині / Раймонд Фрідріх Кайндль, Олександр Манастирський; пер. з нім. В. Ю. Іванюка / наук. ред. М. К. Чучко. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – 192 с.

4. Прохоров Ю. Н. Русские: Коммуникативное поведение / Ю. Е. Прохоров, И. А. Стернин. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 328 с.

Боднарчук Л.Р.

студентка,

Національний університет «Львівська політехніка»

СЛОВНИКИ ПОРІВНЯНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Класичне розуміння лексикографії поєднує в собі три поняття – теорію й методологію лексикографування та сукупність лексикографічних праць. Як відомо, словники посідають особливе місце в лінгвістичній науці. Словники фіксують основні здобутки теорії та систематизують різноманітні про одиниці мови для користувачів та для розв'язання нових наукових завдань (Широков В., 2011).

Словники вивчають у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні словник – це сукупність мовних одиниць, розташованих у певному порядку, де розкрито їхнє значення, подано про них різні відомості чи переклад на іншу мову або вміщена інформація про предмети, явища та факти, які вони позначають. Широке означення словника належить бельгійському лексикографу К. К. Бергу, де словник – це систематизований перелік соціалізованих мовних форм, взятих зі звичайного мовлення певної мовної спільноти і описаних укладачем так, що підготований читач розуміє зміст кожної окремо взятої мовної форми і отримує інформацію про істотні факти, пов'язані з функціонуванням цієї форми в даній мовній спільноті.

У структурному аспекті теоретична лексикографія розрізняє два взаємопов'язані рівні – макро-, та мікроструктуру словника. До макроструктури відноситься все те, що визначає словник як самостійну систему з її внутрішніми зв'язками та багатоплановою організацією. На мікроструктурному рівні вирішують проблеми словникової статті: її структура, форми та способи розкриття семантики реєстрових одиниць, ієрархія їхніх значень тощо (Кульчицький І., 2013). Існують словники паперові та електронні.

В українській лексикографії є кілька паперових словників порівнянь, укладених на матеріалі українських фольклорних текстів: І. Гурін «Образне слово. Постійні народні порівняння» (1966); О. Юрченко, А. Івченко «Словник стійких народних порівнянь» (1993); «Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток» (упоряд. М. Пазяк) (2001).

Електронний словник порівнянь (ЕСП) Юрія Андруховича та Оксани Забужко є першим словником подібного типу. Він продовжує серію паперових словників (Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь, Гурін І.І. Образне слово. Постійні народні порівняння, Ткачов С.В.